

Elena V. SIROTA,

PhD in Philology, Associate professor, Department of Slavic studies, Alecu Russo Bălți State University, Pushkin Str., 38, Bălți, 3100, Moldova; e-mail: sirotaelena@mail.ru; тел.: +37369554559; ORCID ID: 0000-0002-2662-8512

CONCEPT «FIRE» AND ITS REPRESENTATION IN PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE RUSSIAN LANGUAGE

Summary. The *purpose* of the article is to study the concept of «fire» on the basis of phraseological units. The *object* of analysis is the phraseological units of the modern Russian language with a component verbalizing the concept of «fire». The *subject* of this research is the features of the objectification of this concept in Russian. The *methods* of direct observation and description was used in the work, as well as the method of cognitive and cultural-background interpretation. The *result* of the study is consideration of the concept of «fire», which turned out to be more voluminous than the substance of the same name, because actualization of the meaning of the image of fire is realized in a significant amount of language means. In addition, the mental phenomenon «fire» in modern Russian is expressed by a multitude of lexical units that can be represented as a field and grouped. Therefore, the field of the concept is perceived by us as an articulated set of language tools in which the described cognitive phenomenon is «scattered». **Findings.** The concept is considered as a multidimensional culturally significant socio-psychic entity, objectified in one or another linguistic form. This means that the concept is multidimensional, has a «layered» structure, and different layers are the result of the cultural life of different epochs. Moreover, the concept does not fully reflect its entire interpretation field, is partly non-verbalized, because, being the result of cognitive activity, the concept does not manage to fulfill the conceptualization and categorization of the whole life of a word that nominates various phenomena of reality — the results of internal (mental) and external (material) world of an objective reality. The *practical value* of the work lies in the fact that the results of the study can find application in courses of lexicology, semantics, as well as in courses of linguoculturology.

Key words: concept, fire, system-centrism, concept's field, ontology, phraseological units, linguoculturology.

Статтю отримано 27.04.2020 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2020.33.206520>

УДК 811.161.2'373.612.2:821.161.2-1.09Довгий О.

СТРОКАЛЬ Олександр Миколайович,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601, Україна; +38(073)0500630; e-mail: omstrokal@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-9229-2711

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОСМОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ В ПОЕЗІЇ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО «ХОДІМТЕ В КРАЙ, ДЕ ЩЕ ЖИВУТЬ ЛЕЛЕКИ...»

Анотація. Мета: проаналізувати характер мовної експлікації уявлень ліричного героя Олексія Довгого про особливості світобудови й організацію Всесвіту, репрезентовані в поезії «Ходімте в край, де ще живуть лелеки...». **Об'єктом** дослідження є художня мова Олексія Довгого, представлена у згаданій поезії, **предметом** — аналіз особливостей лінгвального відображення поетом погляду його ліричного героя на будову Всесвіту. **Методи:** загальнонаукові (описовий із прийомами аналізу й синтезу, індукції й дедукції, класифікації й систематизації); спеціальні лінгвістичні (концептуальний аналіз, лівостилістичний та лінгвопоетичний аналіз). **Результати:** автором розглянуто комплекс теоретичних питань, пов'язаних із вивченням тексту як лінгвістичного й онтологічного явища. Було висвітлено питання лінгвальної комунікації як засобу формування мовної та концептуальної картин світу. Дослідником обґрунтовано актуальність такого аналізу в межах антропоцентричної парадигми сучасних наукових студій.

Під час проведення дослідження було з'ясовано, що в аналізованому тексті представлено образ рідного краю ліричного героя, який усвідомлюється ним як сакральний локус, певне змістилице легенд і переказів, слави й історичної пам'яті. Аналіз космологічних уявлень ліричного героя поета показав, що в його картині світу Всесвіт має тривірневу структуру і складається з ВЕРХНЬОЇ, СЕРЕДНЬОЇ та НИЖНЬОЇ сфер. Було помічено, що образ верхнього світу представлений у тексті не прямими його номінаціями, а опосередковано — поет використовує лексеми на позначення таких реалій вищого ярусу, як сонце, зоря, місяць, птах та ін. Дослідник відзначає значущу роль цих образів для ліричного героя в організації зображуваного світу. Було з'ясовано, що в картині світу ліричного героя горішній просторовий ярус виступає по відношенню до середнього як світ богів, під благословенням яких перебуває змальований автором світ земний, Україна. Експліковані відповідними мовними конструкціями образи середнього світу поет використовує для зміщення акценту на таку ознаку сакрального локусу, як «плодючість». Лексеми-номінації образів нижнього просторового ярусу використовуються автором для передачі особливостей світоглядних уявлень українців, підкреслення їхнього культурного надбання.

Висновки. Автором статті вказано на важливу роль образу дерева у зображуваній космологічній моделі. Зазначено, що згаданий образ уведено поетом для художнього відтворення архетипного образу Світового дерева, який поєднує всі три просторові яруси і виступає своєрідною віссю. Цим відзначено різнорівневість і водночас цілісність космологічної структури, зображуваної поетом, елементи якої перебувають у постійній взаємодії.

Ключові слова: космологія, Всесвіт, вербалізація, мовна картина світу, поезія, Олексій Довгий, солярні символи.

Постановка проблеми. Текст існує як вища форма реального вияву комунікативної сутності мови, має свою мікро- і макросемантику. Остання формується внаслідок відповідного розподілу інформації на всій його глибині, а також складної взаємодії структур, одиниць тексту на семантичному рівні [10, с. 680], — ось так розуміють текст у сучасній лінгвістиці. Проте зауважимо, що таке максимальне універсальне і прийнятне в більшості випадків тлумачення далеко не вичерпує усіх особливостей тексту, його складників та, звісно, не враховує усіх аспектів його вивчення. Чого варте, наприклад, розуміння соціальної реальності як гіпертексту чи наукові розвідки Тартуських структуралістів, присвячені вивченню природи тексту. Попри наявність численних поглядів на текст, трактувань та візій, беззаперечним можна визнати одне: це явище завжди яскраве й унікальне. Якщо ж вести мову про текст художній, то, певна річ, саме в тексті сконцентровано низку мовних і сюжетно-композиційних засобів передачі індивідуально-авторського бачення, розуміння та інтерпретації дійсності. Досить цікавим, на нашу думку, є погляд І. Гальперіна, який розглядає його як результат мовленнєвотвірного процесу, якому властива завершеність. Це твір, об'єктивований у вигляді писемного документа, літературно опрацьований відповідно до типу цього документа та складається з заголовка і низки одиниць (надфразних едностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку [3, с. 28].

Особливим з-поміж усіх жанрових різновидів тексту виступає, на наш погляд, текст поетичний, який бачиться нами тією особливою формою, у якій динамічно й ритмічно поєднано глибинне потрактування сутності речей, унікальним авторським світобаченням, що містить численні асоціативно-алюзійні пласти. Специфіка експлікації пізнаної дійсності людиною, інтерпретація та розуміння нею низки процесів світу довколишнього завжди цікавили дослідників різних сфер людського буття. Не стала маргіналом тут і лінгвістика як наука не лише про мову як певний код передачі інформації, переживань, емоцій та світогляду, але і як явище, здатне впливати на формування картини світу певної людини. У контексті актуалізації антропоцентричної спрямованості сучасних наукових розвідок питання вираження мовою дійсності у лінгвістиці набуло особливої ваги — адже взаємодія людей у суспільстві, контакт із природою, та явищами дійсності неминуче відображається на мовленні індивіда, який, спостерігаючи природні процеси та явища, неминуче формує певну систему власних поглядів на навколишню дійсність, її реалії, цінності, систему знань і уявлень, які виступають компонентами його індивідуальної картини світу. У подальшій соціальній комунікації індивід отримує змогу не лише передавати свої уявлення про світ, але й сприймати уявлення інших, які, у свою чергу, тою чи іншою мірою коригують його індивідуальний первинний досвід бачення світу. Таким чином взаємодіючи, члени соціуму витворюють певний колективний світогляд — «інваріантну» колективну картину світу, постійно відтворювану у вигляді індивідуальної репрезентації її варіантів.

Колективний досвід людства, його космологічні та космогонічні уявлення відображені у численних міфах, легендах, переказах і казках. Досить часто інтерпретація мовним колективом тих чи інших природних явищ має виразне національно-культурне забарвлення, що зумовлене як і власне довколишніми умовами проживання соціуму, так і його культурно утрадиційним спадком. Провідна роль колективного чинника у формуванні мовної картини світу індивіда відзначена В. Кононенком, який зауважує, що «етнічно-регіональні особливості, місцеві традиції, звичаї, обряди <...> не можуть не позначатися на мовленнєвій практиці, отож опосередковано і на психолінгвістичній парадигмі особистості» [6, с. 35]. Згодом зазначений набуток було переосмислено у художніх текстах, де він отримав унікальне яскраво виражене індивідуальне втілення в численних авторських контекстах. Вважаємо, що дослідження особливостей мовного вираження у поетичних текстах авторського бачення світу, об'єктів довкілля є для сучасної лінгвістики актуальним, оскільки реінтерпретований колективний досвід набуває особливо виразного образно-художнього втілення в текстах, у першу чергу, поетичних. Саме такого плану тексти дозволяють виявити і колективне несвідоме, яке існує в ньому у вигляді різного ґатунку оцінок, низки національно і культурно маркованих авторських асоціацій, алюзій, ремінісценцій та художніх порівнянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення раніше не вивчених аспектів загальної проблеми. Дослідження особливостей мовного вираження картини світу індивіда чи соціуму завжди відбувається шляхом вивчення питання мовної картини світу як способу відображення реальності у свідомості людини, що полягає у рецепції цієї реальності крізь призму мовних і культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретації навколишнього світу за національними концептуальними канонами [11, с. 156]. На теренах новітньої лінгвістики питанню мовного відображення картини світу присвячено наукові дослідження Н. Арутюнкової, А. Вежбицької, Г. Гадамера, С. Воркачова, О. Колесника, В. Кононенка, О. Кубрякової, О. Лосева, З. Попової, А. Приходька, О. Селіванової, Ю. Степанова, Й. Стерніна та ін.

Унаслідок наявності численних наукових поглядів на саме поняття «концепт» спостерігаємо в лінгвістиці плюралізм точок зору і на проблему його вербалізації. Так, частина лінгвістів відстоює тезу про можливість повної його вербалізації, інші, вважаючи концепт цілком ментальним утворенням, відмовляють йому в цій можливості. На нашу думку, найбільш доречним видається підхід, за якого варто говорити про часткове мовне втілення концепту, зумовлене специфікою його природи,

актуалізацією в комунікативній ситуації його певних ознак, а також семантичних варіантів самого слова-репрезентанта.

Яскравим підтвердженням цьому може бути поетична мова Олексія Довгого, у якій маємо індивідуально-авторську мовну репрезентацію міфологічного світогляду його ліричного героя, репрезентовану вербалізаторами базових концептів та концептів-дескрипторів. Так, у мовній картині світу автора творчо переосмислено поетом традиційні уявлення українців про світ, які у мові митця знайшли яскраве індивідуальне втілення в низці лінгвальних конструкцій — номінацій образів та численних складників традиційних українських міфів. Особливим у цьому аспекті є вірш автора «Ходімте в край, де ще живуть лелеки...», у якому художньо передано космологічні уявлення митця, екстрапольовані на національний локус України.

Формулювання завдань. Мета статті — дослідження характеру мовної експлікації космологічних уявлень ліричного героя Олексія Довгого, екстрапольованих на національно-культурний ґрунт у поезії «Ходімте в край, де ще живуть лелеки...». Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: дослідити особливості індивідуально-авторської інтерпретації космологічного світогляду ліричного героя; вивчити характер лінгвального вираження інтерпретації ліричним героєм поета будови та організації всесвіту на матеріалі зазначеної поезії. Окреслені мета і завдання передбачають використання таких методів: загальнонаукових (описовий із прийомами аналізу й синтезу (пошук вербальних репрезентантів реалій довкілля та побудова на їхній основі світоглядної моделі); індукції і дедукції (на основі дослідженого матеріалу зроблено висновок про доцільність виокремлення запропонованої тривірневої світоглядної моделі ліричного героя); класифікації і систематизації — розподіл і співвіднесення вербалізованих реалій із тим чи іншим просторовим ярусом та розмежування вербалізаторів відповідно до груп названих реалій); спеціальних лінгвістичних (концептуальний аналіз, лінгвістичний та лінгвопоетичний аналіз — активно застосовані для визначення представлених у поезії концептів (на кшталт ПТАХА, СОНЦЯ, НЕБА) та з'ясування стилістичних і конотативно-експресивних особливостей уживання їхніх вербалізаторів). Об'єктом нашого аналізу є художня мова Олексія Довгого, представлена у поезії «Ходімте в край, де ще живуть лелеки...»; предметом — аналіз особливостей лінгвального відображення поетом погляду його ліричного героя на будову всесвіту.

Виклад основного матеріалу. «Ходімте в край, де ще живуть лелеки...» [4, с. 22], — саме із рядків розпочинає поет опис рідного краю свого ліричного героя, певного сакрального локусу, вмістилища легенд і переказів, слави й історичної пам'яті. Описуючи край, сповнений птахами, поет не випадково обирає образ лелеки. Уведення відповідної лексеми в контекст майже одразу викликає у читача уявлення про Україну, адже, як зазначає Г. Булашев, до лелеки в Україні ставляться майже як до священного птаха. Двір, де звили гніздо лелеки, вважається, за народними уявленнями, щасливим, а саме село, у якому є хоч одне гніздо лелеки, вважалося захищеним від «великої тучі з бурєю» (мабуть, тому, що лелека мостить своє гніздо на високому й зовсім відкритому і не захищеному місці). У старовину вважалося, що розорити гніздо лелеки — великий гріх, уважалося гріхом навіть полахати їх. Наші пращури вірили, що за розорення гнізда лелека помститься, може принести вогняну головешку і підпалити хату. Як пояснює дослідник, таке ставлення до лелеки, яке багато в чому нагадує ставлення до ластівки, пояснюється, з одного боку, тим, що він знищує різних гадів, а з другого як лелека, так і ластівка в уявленні українців завше були радісними вісниками наближення весни [1, с. 367]. В. Жайворонок наголошує на тому, що лелека в уявленнях людства — то «Божа птиця», символ добра; у народі з цим птахом пов'язані добрі ознаки, він символізує щастя, добробут і затишок у домі; вважали щасливою ту родину, на даху хати чи іншої будівлі в садібі якої оселяються лелеки...» [5, с. 331–332]. Таким чином, бачимо, як поет у межах одного рядка, який, по-суті, виступає заголовним, означає передбачуваний локус як Україну та оцінює його як місце, сповнене божого благословення і добра.

Досліджуючи структуру космосу Олексія Довгого в міфопоетичній картині світу, експлікованій в аналізованій поезії, зазначимо, що в межах розглядуваного тексту представлено уявлення ліричного героя про тривірневу світобудову НЕБО–ЗЕМЛЯ–ПОТОБІЧЧЯ, виразниками компонентів якої виступають лексеми на позначення реалій, пов'язаних із цими рівнями.

Так, компонент НЕБО, який ми можемо трактувати як імпліцитно представлений (відсутні прямі номінації) концепт-макрообраз, реалізують у художньому контексті лексеми на позначення мікрообразів, пов'язаних із так званим ГОРІШНІМ СВІТОМ або ярусом. Нагадаємо, що в міфології НЕБО виступає найважливішою частиною космосу і є абсолютним утіленням горішнього ярусу як складника семантичної опозиції «верх — низ», окрім того, воно традиційно асоціюється з божественним началом, оскільки у міфологічних уявленнях небо є носієм таких характеристик, як абсолютна віддаленість і недоступність, незмінність і величність яких поєднані в міфологічній свідомості з такими її ціннісними характеристиками, як трансцендентність і недосяжність, велич і перевага неба над усім земним [8, с. 206].

З-поміж одиниць, які забезпечують актуалізацію в аналізованому контексті образу ГОРІШНЬОГО СВІТУ, представлені одиниці на позначення небесних світил (*сонце, зоря, місяць*) та птахів (*лелека, тівень, птиці, зозуля*).

Зауважимо, що небесні світила завжди відігравали в уявленні українців ключову роль в організації життя, побуту та обрядодійств. Світила мислилися нашими предками як певні еманції божеств, які час від часу спускаються на землю, щоби навести лад, допомогти доброму чоловікові, а чи здійснити відповідне покарання. В аналізованому вірші, як і в цілому в поезії О. Довгого, центральним образом-концептом, чи власне міфологемою виступає концепт-образ *сонця*, порівняймо: «*Ходімте в край, де ще живуть лелеки, // Де будить сонце півень на зорі*» (ДТЗ, 22). Як бачимо, сонце мислиться ліричним героєм центром всесвіту, вмістилищем першооснови буття. Бачення сонця центром світу не випадкове, адже, за словами Дж. Трессідера, незважаючи на геліоцентричну картину всесвіту, яка домінувала в стародавній астрономії, деякі найраніші зображення світобудови зображували сонце як символічний центр чи серце Космосу [9, с. 348]. В українській традиції сонце — найвеличніше творіння богині Лади і бога Сварога, що було дароване всьому живому; богом сонця вважався Дажбог, а опікунами божественного кола були Ярило, Семиярило та Коляда [2, с. 497].

Поруч із лексемою на позначення світила сонця в поетичному контексті автор уживає орнітонім «*півень*», що гармонійно вписується у космологічні уявлення українців. Як зазначають дослідники, в основі міфологічного образу *півня* лежить його тісний зв'язок із сонцем. Як і сонце, півень «відраховує час» та в більшості традицій пов'язаний із божествами ранкової зорі і сонця — небесного вогню (читаємо у поета — «*будить сонце півень на зорі*»). Півень не лише повідомляє про початок дня, але в багатьох традиціях він виступає провісником, глашатаєм сонця, світла, його провідником у річному та добовому циклах. За словами дослідників, півень не лише пов'язаний із сонцем, але є зооморфною трансформацією небесного вогню — сонця. Окрім зазначеного, образ *півня* часто символізує плодючість і є символом хіті [8, с. 309–310].

Одним із компонентів тріади астральних богів у міфології виступає Зоря. Для ліричного героя Олексія Довгого образ *зорі*, як бачимо, цілком гармонійно поєднується з образами *півня* та *сонця*. За уявленнями наших пращурів, Зоря сповіщала про народження богів та про початок творення всесвіту — на світанку ключем відмикала небесні ворота і випускала Сонце на небо. Сонце, у свою чергу, наздоганяло красуню-дівчину Зорю, що втікала, і вона ставала криницею. Результатом таких дій ставала свята роса, що падала на землю, запліднюючи її [2, с. 203]. Схожий мотив можемо простежити і в аналізованій поезії, у якій читаємо: «*Там все дається планом тільки крупно, // Нікого в світі час не обганя. // Й за кожним з нас слідкує невідступно // Маленької росини оченя*». Наведені рядки є останніми у вірші, тоді як першими — зазначені вище рядки, що містять номінації образів *сонця*, *півня* і *зорі*.

Таким чином, можна говорити про створення митцем своєрідної рамкової композиції, яка відображає, належним чином вербалізуючи, згаданий міфологічний сюжет, який в індивідуально-авторському контексті допомагає поетові надати образу *рідної землі* такої характеристики, як плодючість. У згаданому контексті доречним буде повернутися до аналізу символічних уявлень, пов'язаних із образом *лелеки*. Відомо, що в багатьох культурах лелека символізує синівську та дочірню відданість унаслідок уявлень про те, що лелеки годують як своїх дітей так і батьків. Така турбота поруч із асоціацією з початком нового життя (лелеки прилітають навесні) зумовили те, що лелека став священним птахом давньогрецької богині Гери (рим. Юнони) — захисниці матерів-годувальниць. Саме ця традиція, зауважує Дж. Трессідер, і стала основою західних уявлень про те, що лелеки приносять немовлят [9, с. 9].

Зоря, за стародавніми уявленнями, досить тісно пов'язана із іншим солярним знаком, антиподом сонця — місяцем. Як зазначає В. Войтович, у щедрівках Зоря є товаришкою Місяця, а разом із ним — символом животворної і родючої природи [2, с. 203]. Не стала винятком у цьому плані й поезія Олексія Довгого, у якій можемо простежити активне функціонування астральної тріади Сонця, Місяця і Зорі, експлікованої відповідними лексемами. Що стосується авторського тлумачення Місяця, то читаємо: «*Там древні тури ще з часів Бояна // Живуть і воду п'ють із джерела. // Там сходять місяць синьобровий рано // Над віковою думою села...*». Як бачимо, в наведеному контексті автор уживає низку лексем задля посиленого вияву образу *місяця* як нічного світила, який має досить давню міфологічну традицію. Так, передусім, звертає на себе увагу образ *тура* (стародавнього бика), який у давньоіранській і давньоіндійській традиціях поставав як земне втілення місячного бога і уявлявся шумерами як бик із синьою бородою (досить показовим у цьому плані є використання поетом лексеми «*синьобровий*»). Мотив напування бика, до слова, можемо також простежити в шумерській пісні «Гільгамеш і небесний бик» [7, с. 203].

Самий місяць сприймався міфологічною свідомістю як знак достатку, циклічного оновлення, відродження, безсмертя. Також вважалося, що місяць здатен впливати на людську долю та погодні явища [9, с. 204–205]. Експлікований авторським мовленням поруч із лексемою на позначення образу села як символу людської спільноти, колективу і людства загалом місяць інтерпретується ліричним героєм Олексія Довгого як символ божественного відродження народу, його вічного буття.

Ведучи мову про орнітоніми, уживані поетом на позначення птахів, зазначимо, що лексема «*птиці*» у нашому випадку (*Там ще справляють свято Маковія // Деревя, птиці, люди і сади...*) допомагає авторові додатково посилити вияв образу ГОРІШНЬОГО СВІТУ, в якому владарює сонце, адже птахи виступають особливими міфопоетичними класифікаторами і символами божественної природи, горішнього світу, хмар, неба, небесного духа, сонця, грому, вітру, волі, росту, життя, плодючості,

натхнення, пророцтва, зв'язку між космічними зонами [8, с. 346]. Що стосується образу *зозулі*, позначеного відповідною лексемою, то зауважимо, що, попри традиційне уявлення про цього птаха як такого, що не має родини, в аналізованому поетичному контексті актуалізується інший аспект відповідної міфологеми, а саме: птах, який віщує пробудження природи, весну, виступає втіленням весняного божества; віщує також годину та пророкує людині кількість літ життя [5, с. 251], тривалість якого в тексті означено як «*предовгий і неперебутний вік*», порівняймо: «*Вночі приходять мавки до води. // Там до зорі кружляє з ними в танку // Старезний сивобровий Лісовик. // А їм кує зозуля на світанку // Предовгий і неперебутний вік...*».

Сполучним символом, який в уявленні ліричного героя поєднує ГОРИШНІЙ СВІТ, СЕРЕДНІЙ та НИЖНІЙ, виступає образ *дерева*, який у тексті представлений лексемами «*березовий*», «*кора*» та власне «*дерева*». порівняймо: «*Де сік землі до глиняного глека // Стікає по березовій корі...*»; або ж «*Там ще справляють свято Маковія // Дерева, птиці, люди і сади...*». Звертає на себе увагу художнє поєднання образів *дерева та води*, яке має давню міфологічну традицію. У міфологічних уявленнях дерево часто сакралізується і сприймається як Світове дерево чи Дерево життя. В. Войтович зазначає, що в божественному світлі дерева, з якого вийшла перша людина, поєднався живий та неживий світ зі світом духів та богів, у ньому представлена триєдиність бога Сонця [2, с. 140]. Стосовно ж *берези*, то, за нашими спостереженнями, в поетичному мовленні автора наявні численні спільнокореневі та похідні лексеми, що свідчить про яскраво виражене домінування згаданого образу у творчості поета як певного індивідуально-авторського інваріанта усіх можливих видів дерев, образу-символу Дерева світового.

СЕРЕДНІЙ СВІТ в аналізованій поезії представлено одиницями на позначення людей (*люди*), предметів побуту (*глек*), елементів ландшафту (*сад, гай*), адміністративно-територіальних одиниць (*село*). Вплив божественного на земне життя відображено уведенням образу *тура* як земного втілення божества (див. вище). Зауважимо, що лексема «*глек*» не лише позначає предмет людського побуту. Як зазначає Дж. Трессідер, глек, як і інші посудини, є символом материнського лона, джерела життя і живодайної вільності [9, с. 181], тобто, по-суті, в нашому випадку відображає жіноче начало, про що промовисто свідчить контекст: «*Ходімте в край, де ще живуть лелеки, // Де будить сонце півень на зорі, // Де сік землі до глиняного глека // Стікає по березовій корі...*», — бачимо тут і символи плодючості (*лелека, глек*), і життя (*сік землі*), і хіті (*півень*), і жінки (*березова кора*), що допомагають митцю створити образ родючої та багатой землі.

Поруч із СЕРЕДНІМ СВІТОМ у космологічних уявленнях ліричного героя Олексія Довго представлено і НИЖНІЙ СВІТ або потойбіччя. Так, у поетичному контексті митець розгортає практично містичну картину розваги духів — *мавок* і *Лісовика*, на тлі образу *води*, яка віддавна символізувала перехід у потойбічний світ: «*Там із гайів зеленої завії // Вночі приходять мавки до води. // Там до зорі кружляє з ними в танку // Старезний сивобровий Лісовик...*». За уявленнями українців, мавки є втіленням душ померлих дітей, а там, де вони танцюють, трава росте краща і гущіша [2, с. 285]. У поєднанні з образом Лісовика мавки в аналізованому контексті символізують давність української народної традиції, багатство вірувань і фольклорних уявлень.

Висновки. Як показує проведене дослідження, в концептуальній картині світу ліричного героя Всесвіт представлений у вигляді трирівневої світобудови, яка поєднує в собі відповідно три складники: СВІТ ГОРИШНІЙ, СЕРЕДНІЙ та НИЖНІЙ. Кожен із рівнів у межах образної структури тексту представлений низкою образів, які репрезентовано у мовній картині світу ліричного героя відповідними лексемами-номінаціями. Зображаючи структуру Всесвіту, автор проєкціонує уявлення про нього як про сакральний локус на рідну землю — Батьківщину ліричного героя. Експлікація відповідних міфологем дозволяє митцю не лише показати космологічні уявлення ліричного героя, але й створити образ плодючої і благодатної рідної землі.

Перспективи подальших розвідок бачимо в дослідженні індивідуально-авторської мовної експлікації особливостей концептуальної картини світу ліричного героя його поезій.

Література

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 412 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 137 с.
4. Довгий О. П. Дереворити. Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. письменник, 2009. Т. 3. 536 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
6. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
7. Мифы народов мира. Москва : Советская энциклопедия, 1987. Т. 1. 671 с.
8. Мифы народов мира. Москва : Советская энциклопедия, 1988. Т. 2. 719 с.
9. Трессидер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С. Палько. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999. 448 с.
10. Українська мова : Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
11. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. Київ : АртЕк, 1998.

References

1. Bulashev, G. O. (1992), *The Ukrainian people in their legends, religious views and beliefs. Cosmic Ukrainian folk views and beliefs* [Ukrainskyi narod u svoikh lehendakh, relihiynykh pohlyadakh ta viruvannyakh. Kosmohonichni ukrains'ki narodni pohlyady ta viruvannya], Dovira, Kyiv, 412 p.
2. Voytovych, V. (2002), *Ukrainian mythology* [Ukrainska mifolohiya], Lybid, Kyiv, 664 p.
3. Gal'perin, Y. R. (1981), *Text as an object of linguistic research* [Tekst kak obyekt lingvisticheskogo issledovaniya], Nauka, Moscow, 137 p.
4. Dovhyi, O. P. (2009), «To wood», *Selected works : in 4 vol.* [«Derevoryty», *Vybrani tvory : u 4 t.*], Ukr. pysmennyk, Kyiv, vol. 3, 536 p.
5. Zhayvoronok, V. V. (2006), *Signs of Ukrainian Ethnoculture : Dictionary Directory* [Znaky ukrainskoi etnokultury : slovnyk-dovidnyk], Dovira, Kyiv, 703 p.
6. Kononenko, V. I. (2008), *Ukrainian Linguoculturology* [Ukrainska lnhvokulturolohiya], Vyshcha shkola, Kyiv, 327 p.
7. *Myths of the world*, (1987) [Mify narodov mira], Soviet Encyclopedia, Moscow, vol. 1, 671 p.
8. *Myths of the world* [Mify narodov mira], (1988). Soviet Encyclopedia, Moscow, vol. 2, 719 p.
9. Tressider, J. (1999), *Characters Dictionary* [Slovar' simvolov], Moscow, 448 p.
10. *Ukrainian language. Encyclopedia*, (2004) [Ukrains'ka mova : Entsyklopediya], Ukrainska entsyklopediya imeni M. P. Bazhana, Kyiv, 824 p.
11. Shtern, I. B. (1998), *Selected topics and lexicon of modern linguistics. Encyclopedic Dictionary* [Vybrani topiky ta leksykon suchasnoi lnhvistyky : Entsyklopedychnyy slovnyk], ArtEk, Kyiv, 336 p.

СТРОКАЛЬ Александр Николаевич,

кандидат филологических наук, ассистент кафедры украинского языка и прикладной лингвистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, ул. Владимирская, 64/13, г. Киев, 01601, Украина; +38 0730500630; e-mail: omstrokal@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-9229-2711

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОСМОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ В ПОЭЗИИ АЛЕКСЕЯ ДОВГОГО « ПОЙДЁМТЕ В КРАЙ, ГДЕ ЕЩЁ ЖИВУТ АИСТЫ... »

Аннотация. *Цель:* проанализировать характер языковой экспликации представлений лирического героя Алексея Довгого об особенностях мироздания и организации Вселенной, представленных в стихотворении «Пойдёмте в край, где ещё живут аисты...». *Объектом* исследования является художественный язык Алексея Довгого, представленный в упомянутом стихотворении, *предметом* — анализ особенностей лингвального отображения поэтом точки зрения его лирического героя на строение Вселенной. *Методы:* общенаучные (описательный с приёмами анализа и синтеза, индукции и дедукции, классификации и систематизации); специальные лингвистические (концептуальный анализ, лингвостилистический и лингвопоэтический анализ). *Результаты.* Автор рассмотрен комплекс теоретических вопросов, связанных с изучением текста как лингвистического и онтологического явления. Были рассмотрены также вопросы лингвистической коммуникации как средства формирования языковой и концептуальной картин мира. Обоснована актуальность такого анализа в рамках антропоцентрической парадигмы современных научных исследований. Выяснилось, что в рассматриваемом тексте представлен образ родного края лирического героя, осознаваемый им как сакральный локус, содержащий легенды и предания, славу и историческую память. Анализ космологических представлений лирического героя показал, что в его картине мира Вселенная имеет трёхуровневую структуру и состоит из ВЕРХНЕЙ, СРЕДНЕЙ и НИЖНЕЙ сфер. Образ верхнего мира представлен в тексте не прямыми его номинациями, а опосредованно — поэт использует лексемы для обозначения таких реалий высшего яруса, как *солнце, звезда, месяц, птица* и др. Роль этих образов значима для лирического героя в организации изображаемого мира. В КМ лирического героя верхний пространственный ярус выступает по отношению к среднему как мир богов, под благословением которых находится изображаемый автором мир земной, Украина. Эксплицированные образы среднего мира поэт использует для смещения акцента на такой признак сакрального локуса, как «плодовитость». Лексемы-номинации образов нижнего яруса используются для передачи особенностей мировоззренческих представлений украинцев и подчёркивания их культурного наследия. **Выводы.** Автор статьи установил, что образ дерева в изображаемой космологической модели введён поэтом для художественного воспроизведения архетипного образа Мирового древа, объединяющего все три пространственных яруса и выполняющего роль своеобразной оси их функционирования. Таким образом, определена разноразмерность и одновременно целостность изображаемой поэтом космологической структуры с постоянно взаимодействующими элементами.

Ключевые слова: космология, Вселенная, вербализация, языковая картина мира, поэзия, Алексей Довгий, солярные символы.

Oleksandr M. STROKAL,

Philosophy Doctor (Candidate) in Philology, Assistant Professor of Ukrainian Language and Applied Linguistics Department, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv; 64/13, Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine; tel.: +38 073 0500630; e-mail: omstrokal@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-9229-2711

THE VERBALIZATION OF THE COSMOLOGICAL MODEL IN OLEKSIY DOVHYI'S POETRY «LET'S GO TO THE AREA WHERE THE STORKS STILL LIVE...[HODIMTE V KRAY, DE SHCHE ZHYVUT' LELEKY...]»

Summary. Purpose: to analyze the nature of linguistic explication of the ideas of Oleksiy Dovhyi's lyrical hero about the peculiarities of the Universe organization, represented in poetry «Let's go to the area where the storks still live...» [Hodimte v kray, de shche zhyvut' leleky...]. The **object** of the study is Oleksiy Dovhyi's artistic language, presented in the mentioned poetry. The **subject** is the analysis of the features of the lingual reflection by the poet of the gaze of his lyrical hero on the Universe structure. **Methodology:** general scientific methods (descriptive with analysis and synthesis, induction and deduction, classification and systematization); special linguistic methods (conceptual analysis, lingual & poetic analysis). **Finding.** The author deals with a set of theoretical issues related to the study of text as a linguistic and ontological phenomenon. Issues of linguistic communication as a means of forming linguistic and conceptual worldview were also covered. The researcher has substantiated the relevance of such analysis within the anthropocentric paradigm of modern scientific studies. During the research it was found out that the analyzed text presents an image of the lyrical hero's native land, which he perceives as a sacred locus, a certain repository of legends, glory and historical memory. An analysis of the cosmological representations of the poet's lyrical hero revealed that in his worldview the universe has a three-level structure and consists of the UPPER, MIDDLE and LOWER spheres. It was noticed that the image of the UPPER WORLD is represented in the text not by his direct nominations, but indirectly — the poet uses tokens to refer to such higher-level realities as the sun, the dawn, the moon, the bird, etc. The researcher pointed to the significant role of these images for the lyrical hero in the organization of the depicted world. It is revealed that in the lyrical hero's worldview, the above-mentioned spatial level acts as a world of gods relative to the average. This world of gods blesses the earthly world and Ukraine. Explained by the appropriate linguistic constructions, the images of the middle world are used by the poet to shift the focus to such a sign of sacred locus as «fertility». The lexemes-nominations of the images of the lower spatial tier are used by the author to convey the peculiarities of the worldviews of Ukrainians and to emphasize their cultural heritage. **Results.** The author of the article pointed out the important role of tree image in the depicted cosmological model. It was noted that the mentioned image was introduced by the poet for the artistic reproduction of the archetypal image of the World Tree, which combines all three spatial tiers and acts as a kind of axis. Thus, it was noted the diversity and at the same time the integrity of the cosmological structure depicted by the poet, whose elements are in constant interaction.

Key words: cosmology, the Universe, verbalization, linguistic worldview, Oleksiy Dovhyi's poetry, solar symbols.

Статтю отримано 04.03.2020 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2020.33.206504>

UDC [811.161.1+811.512.161]23*372:161.14:355.257.7 A. Pushkin, S. Ali

KARAYEL Sevinç,

Filolojide Doktora Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyat Bölümü; Ardahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü, Çamlıçatak Mevkii, Ardahan, 75002, Türkiye; tel.: +90 536 011 0175; e-mail: seva.75@list.ru ; ORCID ID: 0000-0003-4542-5806

ODABAŞIOĞLU Salman,

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Erzurum Yolu, 4 km, 04100, Merkez, Ağrı, Türkiye; tel.: +90 555 753 0530; e-mail: salmanodabasi@gmail.com ; ORCID ID: 0000-0002-2006-3290

A. S. PUŞKİN'İN «TUTSAK» VE SABAHATTİN ALİ'NİN «HAPİSHANE ŞARKISI 5» ŞİİRLERİNDE ESARET KAVRAMI

Özet. Makalenin amacı Rus ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip iki şairin eserlerinde yer alan semboller çerçevesinde esaret kavramına bakış açılarını karşılaştırmaktır. **Araştırma konusu** XIX. yüzyıl Rus şairlerinden A. S. Puşkin'in «Tutsak» («Uznik») ve XX. yüzyıl Türk şairlerinden Sabahattin Ali'nin «Hapishane Şarkısı V» şiirlerinde esaret kavramına yaklaşımlarıdır. Çalışmamızda semantik, dil bilimsel, karşılaştırmalı analiz, tarihsel ve tanımlayıcı yöntemler kullanılmıştır. **Çalışmanın sonucu**, A. S. Puşkin'in ve Sabahattin Ali'nin, görüşleri, eserleri ve yaşantıları çağdaş döneme ait olmamasına rağmen aynı problemlerle yüzleştiği ve sanatı topluma indirgediğidir. **Bulgular:** 1. İki şair de yazım dilinde sadeliği tercih etmiştir. 2. İki şair de fikirleri yüzünden dönemin hükümetiyle iyi ilişkiler kuramamış ve söylemleri yüzünden sürgüne gönderilmiştir. 3. Esaretin yalnızca dört duvarla çevrili parmaklıklar ardında yaşamak olmadığını görmüşlerdir. 4. Esaret yalnızca hapishanede bulunmak değildir, günümüzde psikolojik açıdan incelenmesi gereken bir konu